

SFÂNTUL TOMA DIN AQUINO ȘI EVREII ÎN SECOLUL AL XIII-LEA

Liviu Ciuraru

Scrisoarea către ducesa de Brabante nu este unicul loc în care reflecția asupra relației creștino-iudaică apare în opera sfântului Toma, realitate demonstrată de invocațiile aparatului critic din exegeza propusă succesiv, însă *hic et hunc* a fost focalizat fundamental și reportat în totalitate textul epistolei nu doar datorită importanței avută în socio-politicul Evului Mediu târziu, ci și a faptului că apare pentru prima dată tradusă în limba română.

Conturarea contextului istoric european în care apare această scrisoare conferă posibilitatea unei comprehensiuni profunde a poziției exprimate de filosoful și teologul medieval. Atunci când sfântul Toma își începe cariera de mendicant în Ordinul Dominican (1250), prezența demografică a evreilor în Europa Occidentală este un dat incontestabil, atestat de cronică, documente regale și codexuri¹. Comunitățile semnificative de evrei erau prezente în Sicilia, Paris, Londra sau Köln², și, în ciuda numărului mic, evreii europeni au jucat un rol important în economia medievală, cu precădere înainte de anul 1100, datorită pregătirii intelectuale și legăturilor cosmopolite ce le-au oferit șansa de a identifica nișele sociale și de a le exploata cu succes. Mai mult, în secolul al XII-lea evreii eminenți au fost angajați ca și secretari, colectori de taxe sau chiar au fost implicați în birocrăția politică. Totuși, ca și minoritate tolerată, comunitatea iudaică depindea de bunăvoința autorităților politice sau de protecția oferită de instituțiile ecleziastice³. Dezvoltarea din prima jumătate a secolului al XIII-lea a unei doctrine potrivit căreia evreii erau *servi camerae* a formalizat o realitate socială. Chiar dacă în schimbul protecției și poziției sociale evreii plăteau diferite taxe, în secolul al XI-lea

¹ Sfântul Paul scrisese creștinilor evrei din Roma pe la mijlocul primului secol, iar când Constantin moare în 337 este atestată o colonie și în Köln. Cf. T.N. Gidal, **Die Juden in Deutschland von der Römerzeit bis ZurWeimarer Republik**, Bonn 1997, 28-55.

² Cf. B.J. Kollwitz, **Köln und das rheinische Judentum**, Köln 1984, 15-86.

³ Așa cum o demonstrează documentul **Sicut Iudaeis** al lui Calist al II-lea (119-1124).

cunosc prosperitatea și o evoluție culturală semnificativă⁴, însă într-o epocă lipsită de conștiința toleranței liberale ostilitățile apăreau ușor. Dieta mozaică strictă ce împiedica relațiile amicale, diferențele confesionale ce excludeau mariajele, diferențele lingvistice⁵, generează apariția persecuțiilor⁶. Inchiziția privește spre iudaism ca spre o sursă de erezii, iar iconoclasmul și rejecția invocației sfinților de către mișcarea valdeză, considerată de sorginte iudaică, nu face decât să sporească tensiunea socială.

Schimbările politice apărute odată cu dezvoltarea economiei europene după anul 1100 au diminuat dezvoltarea economică și rolul evreilor pe termen lung. Veneția și Genova au dominat comerțul european cu Bizanțul, iar intensitatea cu care relațiile economice se manifestă restrâng importanța contactelor internaționale iudaice. Artizani grupați în jurul mănăstirilor sau catedralelor controlau arterele de circulație, prețurile și calitatea pieței, fapt care duce la izolarea artizanilor evrei. Astfel, pe la mijlocul secolului al XI-lea evreii din nordul Europei încep să-și transforme capitalul în credite pe interes. Evoluția ascendentă a economiei a generat o necesitate a creditelor pe care legea mozaică nu le interzicea, lucru pe care legile canonice și civile creștine le făceau⁷. Faptul că un număr mare de indivizi din toate clasele sociale iau credite de la evrei și ulterior nu pot să le restituie, alături de dobânzile excesiv de mari (20-30 la sută)⁸ a constituit sursa unui trend social dezastruos vis-a-vis de comunitățile evreiești. Și cum în secolele XI-XIII-lea din ce în ce mai mulți evrei își împrumutau banii, experiențele economice negative fac ca relațiile sociale creștino-iudaice să degenereze. Acum *iudaeus* devine sinonim pentru *usurarius*, iar *a iudaiza* definește mai mult practica împrumutului decât încorporarea elementelor iudaice în credința sau ritualul creștin. Combinația factorilor economici și religioși au

⁴ Un bun exemplu este opera lui Rashi (Rabbi Solomon Yizhaki of Troyes, 1040-1105). Nu lipsesc nici contactele cu intelectualii creștini: Andre de St. Victor discută asupra interpretării textului biblic cu exegeți evrei și împrumută de la Rashi metodologia comentariului biblic, iar Tosafists se inspiră la rândul său din scolasticismul creștin. Cf. B. Smalley, **The Study of the Bible in the Middle Ages**, London 1938, 157-172.

⁵ Limba ebraică era folosită chiar și în public. Chiar dacă unii credeau că a fost limba utilizată de Adam și Eva, din cauza ritmului era considerată a fi limba vrăjitoriilor și a magiei.

⁶ Nu lipsit de importanță este faptul că evreii munceau în zilele festive creștine.

⁷ Totuși, preceptul a fost violat de negustori prin mărirea artificială a prețurilor.

⁸ Adesea termenul era declinat în schimbul unei penalități.

generat stereotipuri în percepția evreilor, precum cel de cămătari, neonești, uneltitori, impuri, ucigași ai lui Isus, cruzi, elemente prezente și în operele iconografice. Teologii creștini condamnă unanim dobânzile excesive, iar unii dintre scolastici, inclusiv Toma, consideră că orice interes este unul speculator. Credința populară, schimbările economice, stereotipurile și lipsa sprijinului politic au determinat soarta evreilor europeni din secolul al XIII-lea. La acestea se adăugă canonul ecleziastic care reglementa teoretic statutul evreilor în regatul creștin și limita contactele cu creștinii în baza unei duble motivații: conservarea și protecția iudeilor ce au fost martorii adevărului Evanghelic și a căror convertire escatologică a fost menționată în scrierile sacre și separarea de aceștia pentru a se evita erorile doctrinare.

În acest context Aquinatul scrie despre evrei. Toma ajunge la Paris pentru prima dată la 2 ani de la procesul **Talmudului**⁹ și este martor al noii strategii misionare¹⁰ și a lui **Pugio Fidei** a lui Raymond Marti¹¹. Sfântul Toma este în Paris și în momentul în care Pablo Christiani predică în 1269. De asemenea, el este martor al resentimentelor accentuate împotriva evreilor exprimate în două *captiones* ale proprietăților evreiești din Franța și ale argumentelor radicale ce propun botezul copiilor evrei. Însă Aquinatul nu a fost doar un simplu observator, având un rol activ în formularea politicii creștine. În 1259 Raymond din Penafort i-a cerut să compună o operă care să-i ajute pe misionarii din Spania să-i convertească pe musulmani și evrei și astfel se naște **Summa contra Gentiles**. După 12 ani va scrie o scrisoare contesei de Flandra, Margueritte, fiica regelui Louis al IX-lea, în care va răspunde întrebărilor asupra guvernării iudeilor. Și în **Summa theologica** sfântul Toma discută o gamă variată de probleme sociale și economice legate de statutul iudeilor în regatul creștin. Natura legii mozaice, vina iudeilor pentru răstignirea lui Isus și rolul lor în planul divin sunt teme tratate în ambele **Summa** și în comentariile biblice.

La fel ca toți filosofii medievali și Toma din Aquino consideră că

⁹ În 1263 la Barcelona a avut loc o celebra dispută asupra Talmudului între creștini și Rabbi Moses ben Nachman.

¹⁰ Este vorba de campania misionară a lui Pablo Christiani în Provence și Aragon între 1250-1260 reprezentând primul efort serios al Bisericii medievale de a converti iudei cu argumente din Talmud și din Midrash.

¹¹ **Pugio Fidei** conține o masivă și impresionantă colecție de texte talmudice și rabinice care pentru Evul Mediu a reprezentat singura sursă de cunoaștere a Talmudului.

istoria poporului evreu a fost o *praeparatio Christi*¹², iar moartea lui Isus pe cruce semnifică sfârșitul iudaismului¹³. Antinomiile biblice identificate în **Vechiul Testament** (sfânt/păcătos, părăsit/iubit) sunt utilizate în conturarea societății iudaice din secolul al XIII-lea. Interpretarea tomistă a istoriei biblice veterotestamentare este bipolară: fie reprezintă o degenerare progresivă a relației cu Dumnezeu, fie constituie un itinerariu pedagogic moral. Perspectiva socială tomistă asupra rolului pe care iudeii îl au în era creștină are la bază trei perspective teologice: credința că exilul evreilor reprezintă o pedeapsă, triumfului creștinismului manifestă superioritatea sa, după modelul din **Scrisoarea către Romani**, cap. 2, chiar dacă necredința iudeilor este temporală deoarece Dumnezeu încă îi mai iubește¹⁴; și în fine, prezența iudaică, conform teoriei augustinienne, este benefică deoarece evreii sunt o mărturie vie a istoriei evanghelice¹⁵.

Aceste idei au influențat formarea doctrinei socio-politice tomiste, iar *culpa Iudaerom* a oferit argumente care să justifice servilitatea statutului politic și economic al acestora, expresie a pedepsei lui Dumnezeu pentru necredința manifestată. Totuși, este de remarcat că poziția sfântului Toma nu a fost una ofensivă specifică Evului Mediu, după cum o demonstrează clar conținutul ideatic din **Ad ducissam Brabantiae**. Nucleul doctrinei sociale privitor la condiția iudeilor se află expus în **Summa Theologiae, II-II, q, 10, a. 7-12**¹⁶, într-un context determinat intenționat alături de teme precum credința, virtutea sau viciile, între *prima pars* dedicată lui Dumnezeu și creaturilor și *tertia*

¹² A. Broadie, **Medieval Jewry through the Eyes of Aquinas**, în G. Verbrake, D. Verhelst (ed.), **Aquinas and Problems of his Time**, Leuven 1976, 68.

¹³ Cf. **Super Ioannem**, cap. 8, l. 7; 10, 13; **Super Mathaeum**, cap. 26, l. 26.

¹⁴ **Epistulam ad Romanos**, 2, 4: „Plenitudo etiam designare terminum, quia videlicet usque tunc ceacitas Iudaeorum durabit, quousque plenitudo Gentium ad fidem intrabit. Et huic concordat quad intra subdit de futuro remedio Iudaeorum, cum dicit et tunc, scilicet cum plenitudo gentium intraverit, omnis Israel salvus fiet, non particulariter sicut modo, sed universaliter omnes”.

¹⁵ **Epistulam ad Romanos**, 2, 2: „Propter suam impenitentiam sunt in omnes Gentes dispersi. Et sic Christus et Ecclesia ubique a libris Iudaeorum tertimonium habuit fidei christianae, ad convertendos Gentiles qui suspicari potuissent prophetias de Christo, quae praedicatores fidei inducebant, esse confictas, nisi probarentur testimonio Iudaeorum”.

¹⁶ Această secțiune a fost scrisă spre sfârșitul anului 1271-începutul lui 1272, în timp ce comentariile la Ioan, Romani și Psalmi, precum și **Ad ducissam Brabantiae** au fost scrise între 1268-1274.

pars ce are ca subiecți pe Cristos, Biserica și escatologia. În *questio 10*, intitulată **De infidelitate in communi**, deși parte a speciei necredincioase, evreii sunt considerați un gen aparte deoarece spre deosebire de ceilalți necredincioși ei sunt martorii Evangheliei. Conștient de natura voluntară a credinței¹⁷, realitatea specificată și în **Decretum** lui Gratian, Toma nu ezită să afirme că evreii, ca de altfel și ceilalți necredincioși, nu pot fi forțați să accepte credința¹⁸. Privitor la cult, poziția sfântului Toma a fost una relativ tolerantă: riturile iudaice pot fi admise doar în circumstanțe extraordinare, căci așa cum Dumnezeu permite răul în univers, fie pentru a realiza un bine mai mare sau a evita un rău mai amplu, tot astfel și Biserica și conducătorii temporali trebuie să permită evreilor să se exprime după ritualul *Legii* pentru că efectul este unul pozitiv¹⁹.

Perspectiva socio-politică asupra statutului evreilor exprimată de sfântul Toma nu este una pur teologică, deoarece concluziile sale nu derivă doar din premisele teologice, fapt relevat de toleranța manifestată, ci și din amprenta aristotelică sub presiunea căreia drepturile și principiile naturale dobândesc un ascendent asupra ideilor sociale teologice²⁰. Problematika socio-politică iudaică pentru Toma nu are un caracter fundamentalist²¹ și focalizează trei dimensiuni: contactele între creștini și iudei, dominația creștinilor și disputele religioase. În **Summa**,

¹⁷ Cf. **Summa Theologiae, II-II, q. 10, a. 6.**

¹⁸ **Summa Theologiae, II-II, q. 10, a. 8:** „Nulla modo sunt ad finem compellendi, ut ipsi credant”.

¹⁹ Idem: „Iudaei ritus suos observant, in quibus olim praefigurabatur veritas fidei quam tenemus, hoc bonum provenit quod testimonium fidei nostrae habemus ab hostibus, et quasi in figura nobis repraesentatur quod credimus. Et ideo in suis ritibus tolerantur”.

²⁰ Toma este împotriva botezării copiilor evrei deoarece aceasta se opune justiției naturale (*iustitia naturalis*). **Summa Theologiae, II-II, q. 10, a. 12:** „Filius enim naturaliter est aliquid patris. Et primo quidem a parentibus non distinguitur secundum corpus, quandiu in matris utero continetur. Postmodum vero, postquam ab utero egreditur, antequam usum liberi arbitrii habeat, continetur sub parentum cura sicut sub quodam spirituali utero. Quandiu enim usum rationis non habet puer, non differt ab animali irrationali. Unde sicut bos vel equus est alicuius ut utatur eo cum voluerit, secundum ius civile, sicut proprio instrumento; ita de iure naturali est quod filius, antequam habeat usum rationis, sit sub cura patris. Unde contra iustitiam naturalem esset si puer, antequam habeat usum rationis, a cura parentum subtrahatur, vel de eo aliquid ordinetur invitis parentibus”.

²¹ Nu abordează teme precum învinuirile aduse evreilor de a fi răstignit copii creștini sau desacralizarea Euharistiei.

II-II, q. 10, sunt prezentate două motive pentru care este interzis contactul social cu iudeii: riscul excomunicării și protecția creștinilor. Evitarea dominației spirituale a creștinilor de către *outsiders* se corelează principiului paulin din **1 Cor, 5, 12**. Protecția Bisericii trebuie să focalizeze credința²² și relațiile economice. Angajarea muncitorilor de către evrei este acceptabilă în cazul în care nu există pericolul apostaziei, însă nu este permisă și *dominium* asupra creștinilor²³. Tipicele dezbateri religioase publice pentru mijlocul secolului al XIII-lea trebuie să fie limitate: *Dezbaterile asupra dubiilor credinței nu sunt utile decât dacă sunt manifestări ale adevărului și refuzului erorilor*²⁴.

Ad Ducissam Brabantiae,²⁵ deși apare anterior cu aproximativ 2 ani față de poziția din **Summa**, s-a bucurat de mare audiență și o mare influență, cunoscând în Evul Mediu o largă circulație (sunt conservate 82 de manuscrise). **Introducerea** marchează o premieră, căci este pentru prima dată când Toma încearcă să se eschiveze: *Aș fi preferat să-i interpelezi pe alții, mai versați decât mine în această problematică*²⁶. Argumentul propus la cea dintâi interogație este unul teologic: *Iudeii... au fost și sunt condamnați la sclavie datorită propriei vine*²⁷. Referitor la chestiunea semnelor distinctiv aplicat evreilor, Toma face apel la **Decretale** din **Conciliul IV Lateran** prin care s-a impus iudeilor și musulmanilor să poarte un semn vestimentar distinctiv. Nucleul scrisorii este reprezentat de poziția radicală față de cămătărie: *Împrumutul de bani*

²² Cf. **Summa Theologiae**, II-II, q. 10, a. 9.

²³ Cf. **Summa Theologiae**, II-II, q. 10, a. 10.

²⁴ **Summa Theologiae**, II-II, q. 10, a. 7 ad 3: „Non debet disputari de his quae sunt fidei quasi de eis dubitando, sed propter veritatem manifestandam et errores confutandos”.

²⁵ Această ducasă este identificată de Pierne și Blumenkranz cu Aleyde, care după moarte soțului său, Henric al III-lea, la 28 februarie 1261, va asigura regența până la 25 mai 1267, fapt care explică scrisoare pentru Toma și răspunsul acestuia. Cfr. H.K. Pirenne, **La duchesse Aleyde de Brabant et le De regimine Judaorum de saint Thomas d'Aquin**, în *Revue neo-scholastique*, 30 (1928), 193-295; B. Blumenkranz, **Le De Regimine Judaorum: ses Modeles, son Exemple**, în G. Verbrake, D. Verhelst (ed.), **Aquinas and Problems of his Time**, Leuven 1976, 101-117.

²⁶ **Ad Ducissam Brabantiae, Pr.** Motivele acestei afirmații nu au fost specificate poate pentru că întrebările au un caracter juridic și nu unul moral? Sau denotă o reacție față de poziția încurajatoare a principilor creștini față de cămătărie?! Ulterior, în 1290 Eduard I al Angliei din cauza cămătăriei a confiscat bunurile evreilor și i-a expulzat. La fel a procedat și Filip al IV-lea în Franța în 1306.

²⁷ **Ad Ducissam Brabantiae, a. 1.**

*pe interes este intrinsec injust*²⁸. Din 1270, timp de două secole, împrumutul pe interes a fost activitatea principală a iudeilor europeni. Principii par a fi iertat și uneori încurajat creditorii, iar în 1215 **Conciliul IV Lateran** în *canonul 67* se condamnă dobânzile excesive, dar nu și împrumuturile.²⁹ Astfel că, atunci când Margueritte, condiționată și de dorința testamentară a soțului³⁰, se întreabă despre ce ar trebui să facă privitor la cămătăria evreilor, sfântul Toma este intransigent: cămătăria ar trebui interzisă, iar conducătorii care nu reușesc acest lucru înseamnă că sunt neglijenți. Interogația asupra taxelor are ca justificare referința la textele canonice a lui Inocențiu al III din 15 iulie 1205³¹ și textele dreptului francez care prin ordonanța din 1230 redefinesc statutul evreilor ca fiind unul de servitute³². *Ab eis coacta servitia non exigantur quae ipsi praeterito tempore facere non consueverunt* este o citare aproape literală a bulei de protecție a lui Inocențiu al III-lea din 15 septembrie 1199: *Neque aliquis ab eis coacta servitia exigat nisi ea que ipsi preteritis temporibus consuerverunt*³³.

Într-o perioadă în care se urmărea uniformizarea societății creștine, logica tomistă pledează pentru o perspectivă a toleranței și o paradigmă naturală. Acolo unde contextul argumentativ o permitea, sfântul Toma a propus principii raționale naturale relației creștin-iudaice, iar acolo unde implicațiile legii naturale intrau în conflict cu ordinea socială existentă, principiile creștine rămâneau intangibile. Datorită capacității sale de a explica și raționaliza tradiția teologică și canonică într-un context istoric frământat, în care iudeii erau tolerați și li se permiteau activități publice, *Doctor angelicus* a putut pleda pentru acțiunea spiritului creștin. Nimic în scrierile tomiste nu indică că **Talmudul** ar fi putut fi utilizat pentru convertirea evreilor; unicul argument propus în **Summa contra Gentiles**

²⁸ **Summa Theologiae**, II-II, q. 78, a. 1: „Accipere usurarum pro pecunia mutuata est secundum se iniustum”.

²⁹ Cf. S. Grayzel, **The Church and the Jews in the XIIIth Church**, Philadelphia 1933, 306-309.

³⁰ Trebuiau expulzați „evrei și cahorsini din Brabant... astfel încât nici unul să nu rămână în aceste ținuturi, cu excepția celor care voiesc să facă comerț ca și ceilalți, fără interes și cămătărie”. G. Boland, **Le testament d'Henri III, duc de Brabant** (26 februarie 1261), în *Revue d'histoire ecclesiastique*, 38 (1942), 81-82.

³¹ S. Grayzel, **op.cit.**, n. 18, 114-115: „Iudaeos... propria culpa submisit perpetuae servituti”.

³² **Ordonnances de rois de France**, vol. I, 53.

³³ S. Grayzel, **op.cit.**, n. 5, 94.

este *veritas Christi*. Opoziția sa față de violență și convertirile în masă a fost una fermă, precum și cea față de cămătărie, ce trebuie să fie interzisă pretutindeni, nu pentru că era practică preponderent de evrei, ci datorită principiilor moralei creștine. Totuși, din cauza contextului medieval, poziția socială tolerantă tomistă față de evrei a fost eludată.

Scrisoare către ducesa de Brabante. Text tradus din **S. Thomae, Opera Omnia, t. XLII, Epistola ad Ducissam Barbantiae**, ed. Leoniana, Roma 1979, 375-378.

Introducere

Am primit scrisoarea Excelenței voastre și citind-o mi-am dat seama atât de grija pe care o purtați supușilor dumneavoastră, cât și de simpatia caldă pe care o nutriți față de Ordinul nostru. Mulțumesc lui Dumnezeu că a sugerat inimii dumneavoastră principii virtuozose atât de nobile.

Cât despre ceea ce îmi cereți în această scrisoare, să vă dau soluții la anumite probleme, a fost pentru mine o chestiune dificilă, mai ales datorită ocupațiilor mele universitare, fapt pentru care aș fi preferat să-i fi interpellat pe alții, mai versați decât mine în această problemă. Gândindu-mă însă că ar fi deplorabil față de zelul dumneavoastră și o ingratitudine față de afectul dumneavoastră să nu vă răspund, iată că încerc să vă ofer răspunsuri cât mai clare posibil la interogațiile pe care mi le-ați adresat.

Articolul 1

Mai întâi Excelența voastră mă întreabă *dacă vă este permis să impuneți evreilor taxe fiscale și când anume*. La această chestiune formulată în termenii aceștia universali se poate da următorul răspuns: să admitem, așa cum afirmă și dreptul, că evreii sunt sau pot fi obligați la o sclavie continuă datorită păcatului lor. Astfel, guvernatorii lor teritoriali vor putea în mod legitim să le confişte bunurile, fără ca totuși să le fie luate resursele indispensabile pentru viață. Totuși, noi trebuie să ne comportăm virtuos și față de necreștini pentru a nu fi ofensat numele Domnului; astfel îi îndemna Apostolul pe creștini, ca după exemplul său *să nu existe ofensă nici pentru iudei, nici pentru păgâni, nici pentru Biserica lui Dumnezeu*³⁴.

³⁴ **1 Cor**, 10, 32.

De aceea mi se pare că trebuie procedat așa cum spune legea și să nu se ceară de la evrei acele servicii care nu existau în trecut ca și cutume, pentru că ceea ce nu este obișnuit neliniștește spiritul uman. Așadar, puteți impune evreilor impozite fiscale în funcție de tradiția predecesorilor voștri acordând atenție oricărui motiv care le-ar împiedica.

Mi se pare, atât cât am putut intui, că perplexitatea dumneavoastră se datorează situațiilor pe care le-ați examinat: evreii ducatului Excelentei voastre par să aibă totul prin cămătărie, fapt pentru care vă întrebați dacă este legal să le impuneți alte taxe, din moment ce banii astfel dobândiți ar trebui apoi restituiți.

În consecință, mi se pare că trebuie să spun că așa cum evrei nu pot în conștiința să țină acele bunuri pe care le au de la alții, tot așa și dumneavoastră, dacă ați primi de la ei aceiași bani, nu ați putea să-i țineți în mod legitim, cu excepția situației când în discuție sunt acele bunuri pe care ei vi le-au smuls dumneavoastră sau predecesorilor dumneavoastră până la acest moment.

În schimb, dacă evreii posedă bunuri pe care le-au smuls de la alții, dumneavoastră trebuie să le restituiți celor cărora trebuiau să fi restituite. De aceea dacă acele persoane, de la care evreii au luat bunuri nemeritat în posesie prin împrumuturi înșelătoare, pot fi identificate, lor trebuie să le fie restituite. Altminteri, banii trebuie să fie destinați actelor de binefacere, după indicația episcopului diecezan și a altor persoane însărcinate fie spre avantajul regiunii, dacă e cazul unei necesități, sau dacă interesul general îl postulează. Dumneavoastră nu vă este interzis să cereți evreilor bunuri după obiceiul predecesorilor dumneavoastră, cu intenția de a fi destinate scopurilor enumerate anterior.

Articolul 2

A doua întrebare pe care mi-o adresați obiectivează situația unui evreu, violator al legii, dacă aceasta poate fi supus unei amenzi pecuniare, atunci când nu posedă alte bunuri decât împrumuturile.

În conformitate cu ceea ce am afirmat mai sus, este indicat să i se aplice o pedeapsă pecuniară pentru a nu trage avantaje din nedreptatea pe care o înfăptuiește. Mai mult chiar, cred că atât un evreu cât și un alt creditor trebuie să fie pedepsit cu o amendă consistentă atunci când se știe că nu este posesorul legitim al bunurilor care îi sunt confiscate. Sancțiunea pecuniară, dacă nu i se poate adăuga o alta, pentru a nu fi confundată cu ideea posesiei banilor altora trebuie să reprezinte o

pedeapsă proporțională.

Sumele luate de la creditori ca și sancțiuni, dacă nu aveau alte bunuri, nu le puteți lua în posesie, ci trebuie să fie destinate acelor scopuri pe care le-am amintit anterior. Dacă există obiecția potrivit căreia guvernatorii sunt subiectul unei astfel de daune să recunoască că ei sunt cauza, deoarece realitatea unei asemenea situații este fructul neglijenței lor. Ar fi mai bine ca evreii să fie constrânși la muncă așa cum se face în Italia, decât să rămână leneși și să le fie permis să se îmbogățească din dobânzi, fraudând guvernatorii de propriile venituri.

În același fel, din cauza propriei culpe, guvernatorii ar fi privați de veniturile lor dacă ar permite propriilor supuși să facă bani prin tâlhărie și furt; într-o asemenea situație ar trebui să restituie tot ceea ce dobândesc prin taxe.

Articolul 3

În al treilea rând mă întrebați dacă este licită acceptarea ofertelor pecuniare sau ale altor donații de la evrei. Vă răspund că este licit acceptul unor astfel de daruri, însă este mai convenabilă restituirea lor proprietarilor legitimi sau oferirea lor altor scopuri, cum am menționat anterior când donatorii nu alte resurse decât acele bunuri obținute prin creditare.

Cea de a patra interogație pe care mi-o supuneți atenției se referă la situația când primiți de la un evreu o sumă mai mare decât cea impusă creștinilor, ce anume să faceți cu excedentul?

Răspunsul este evident raportat la ceea ce am afirmat în precedență. Faptul că unii creștini oferă mai puțin poate depinde de doi factori. Mai întâi, mai ales pentru că evreul ar putea dispune de alte resurse financiare decât cele procurate prin creditare și în acest caz creștinilor le este permis să țină surplusul, respectând însă mereu criteriul amintit. În al doilea rând, același lucru trebuie spus și pentru eventualitatea în care evreii au smuls banii prin creditele acordate creștinilor, care le-au dat de bună voie acele sume, chiar și atunci când evreii erau dispuși să reintegreze uzufructul creditului.

Se poate însă întâmpla că cei cărora evrei le-au sustras diferite sume nu mai sunt de găsit sau sunt, fie morți, fie s-au transferat într-o altă zonă: într-un asemenea caz principiul este cel al restituirii. Dacă persoanele nu sunt identificabile pentru a putea fi restituite bunurile, trebuie făcut așa cum a fost indicat precedent.

Articolul 5

Cea de-a cincia întrebare privește magistrații și funcționarii dumneavoastră: vă este permisă vânzarea responsabilităților sau acceptarea unei sume pentru conferirea unei responsabilități publice?

Această chestiune mi se pare că prezintă o dublă dificultate. Prima privește vânzarea oficiilor. Aici trebuie ținut cont de ceea ce spune Apostolul: multe lucruri sunt legitime, însă nu toate sunt oportune spre a fi realizate³⁵. Din moment ce magistraților și funcționarilor voștri nu faceți decât să le încredințați o putere temporală, nu văd de ce nu ați putea vinde similar responsabilitatea. Trebuie să le vindeți însă persoanelor care oferă garanție sigură în ceea ce privește competența și nu trebuie să cereți o cifră ridicată care să nu poată fi recuperată decât prin asuprirea supușilor.

Totuși, acest gen de negoț nu mi se pare oportun, cu precădere pentru că se întâmplă adesea ca persoanele în măsură să îndeplinească aceste sarcini în manieră optimă sunt lipsite de posibilitățile financiare pentru a le putea cumpăra. În schimb, dacă este vorba de bogați, este posibil ca cei mai buni să nu aspire să facă bani exercitând aceste sarcini. Ca și consecință logică, se verifică faptul că în ducatul dumneavoastră, în cea mai mare parte a cazurilor, aceste funcții revin celor mai răi indivizi, ambițioși și avizi de bani, iar acești oameni sunt cei care cu siguranță vor oprima poporul și nu vor manifesta o grijă scrupuloasă față de interesele dumneavoastră.

Mi se pare prudent ca să alegeți pentru sarcinile din ducatul dumneavoastră persoane oneste și capabile; dacă aceștia v-ar refuza, acolo unde considerați necesar, obligați-i, pentru că din corectitudinea și implicarea lor derivă avantaje mai mari pentru dumneavoastră și supușii dumneavoastră, decât din vânzarea sarcinilor. Un asemenea sfat l-a dat lui Moise socrului său spunându-i: *Alege din tot poporul oameni destoinici, temători de Dumnezeu, oameni de încredere, vrăjmași ai lăcomiei; pune-i peste popor drept căpetenii peste o mie, căpetenii peste o sută, căpetenii peste cinci zeci și căpetenii peste zece*³⁶.

O problemă secundă ce privește o asemenea chestiune este legată de suma ce ar trebui dată ca și garanție pentru un oficiu. Trebuie ținut cont de faptul că dacă oferirea unei sume este condiția necesară pentru ca acești funcționari să obțină confirmarea oficiului, este evident

³⁵ Cf 1 Cor, 6, 12.

³⁶ Ex, 18, 21-22.

că este vorba de o formă de credit, deoarece dobândesc oficiul ca o compensație a sumei acordate. În acest caz le oferiți ocazie de păcat și ei sunt obligați în conștiință să renunțe la sarcina obținută astfel. Dacă în schimb, conferiți oficiul fără o nici o compensație și mai apoi primiți o garanție pecuniară care va putea fi acoperită de retribuția oficiului, atunci acționați în manieră licită.

Articolul 6

În al șaselea rând mă întrebați dacă este legitim să impuneți noi taxe supușilor dumneavoastră. Privitor la această chestiune trebuie să țineți cont că persoanele investite cu o putere temporală au fost puse de Dumnezeu nu ca să caute bunăstarea lor individuală, ci pentru binele comun al întregului popor.

În atenția anumitor conducători este scris: *Căpeteniile lui sunt în mijlocul lui ca niște lupi cari își sfâșie prada; varsă sânge, pierd sufletele, numai ca să-si potolească lăcomia de bani*³⁷. Și tot astfel prin vocea aceluiași profet: „*Fiul omului, proorocește împotriva păstorilor sufletești ai lui Israel! Proorocește, și spune-le lor, păstorilor: Așa vorbește Domnul Dumnezeu: Vai de păstorii lui Israel, cari se pasc pe ei înșiși! Nu trebuie păstorii să pască turma? Voi mâncați grăsimea, vă îmbrăcați cu lâna, tăiați ce e gras, dar nu pășteți oile*³⁸.

Pentru acest motiv au fost destinate fonduri guvernanților ca o sursă de venit, ca să nu-și oprească proprii supuși. Același profet, conform ordinului Domnului, spune referitor la suveran: *Acesta va fi pământul lui, moșia lui în Israel; și domnitorii Mei nu vor mai asupra poporului Meu*³⁹.

Se întâmplă uneori ca suveranii să nu aibă mijloace suficiente pentru a-și apăra patria sau pentru a-și îndeplini sarcinile specifice unui guvernant. În astfel de situații, supușii au obligația de a contribui în măsura cerută pentru ca interesele comune să fie concretizate. Astfel, în anumite regiuni, datorită unui obicei antic, guvernanții impun taxe fixe; dacă acestea nu depășesc limita impusă, o asemenea sursă este lecită, după cum spune și Apostolul: *cine îndeplinește serviciul militar pe propria cheltuială?*⁴⁰ Ca urmare, deoarece suveranul acționează pentru

³⁷ Ex, 22, 27.

³⁸ Ex, 34,2-3.

³⁹ Ez, 45, 8.

⁴⁰ 1 Cor, 9, 7.

binele comun, are dreptul de a trăi pe cheltuiala comunității și de a îndeplini sarcinile din sursele locului; dacă veniturile lipsesc sau nu sunt suficiente, se poate recurge la contribuitorii particulari.

Aceleași criterii sunt valabile și pentru cazurile neașteptate și urgente când sunt necesare sume mai mari, atât pentru binele poporului cât și pentru a menține un nivel existențial specific al vieții suveranului, iar sumele ordinare nu sunt suficiente; de exemplu în cazul unei invazii sau a ceva similar.

Este, în schimb, absolut imoral ca guvernării să impună taxe superioare limitelor stabilite din cauza avidității sau a cheltuielilor exagerate și nejustificate. De aceea Ion Botezătorul a spus soldaților care veneau la el: *Să nu stoarceți nimic de la nimeni prin amenințări, nici să nu învinuiți pe nimeni pe nedrept, ci să vă mulțumiți cu lefurile voastre.*⁴¹ Taxele sunt sursa suveranilor și constituie salariul lor de care trebuie să fie satisfăcuți și să nu ceară nimic în plus; cu excepția situațiilor amintite anterior și când e în discuție binele comun.

Articolul 7

În a șaptea întrebare îmi cereți părerea asupra comportamentului dumneavoastră în cazul în care funcționarii, depășind limitele stabilite prin lege, iau de la supușii dumneavoastră bani în plus și mai apoi vi i-au dat.

Răspunsul este evident: dacă acea sumă a ajuns la dumneavoastră, aveți obligația de a o restitui proprietarului, dacă este posibil, iar dacă nu sunt de găsit, trebuie să o donați în scopuri caritabile sau pentru binele comun. Dacă acei bani nu ajung în mâinile dumneavoastră trebuie să impuneți funcționarilor dumneavoastră să o restituie, chiar dacă vă sunt necunoscute persoanele, victime ale extorsiunii, pentru ca acei funcționari să nu tragă profit din nedreptatea înfăptuită. Dimpotrivă, chiar mai mult, trebuie să pedepsiți asemenea funcționari cu severitate, pentru ca alții să aibă grijă să nu comită asemenea acțiuni.

Articolul 8

În fine, doriți să știți dacă este oportun să-i constrângeți pe evreii din ducatul vostru să poarte un semn de recunoaștere care să-i distingă de creștini.

⁴¹ Lc, 3, 14.

Răspunsul este facil și se armonizează cu decretul *Conciliului general*: într-un stat creștin evreii de orice sex trebuie să se deosebească de toți ceilalți printr-un semn aplicat veșmintelor. De altfel, este conform cu legea lor punerea de filacterii la capetele mantiei pentru a se diferenția de ceilalți.

Acestea, ilustră Doamnă, sunt soluțiile pe care le-am găsit la multiplele dumneavoastră probleme. Depart de mine gândul de a vă obliga să urmați ideile mele, fapt pentru care vă îndemn să ascultați de personale mai versate în materie decât mine.

Vă doresc o guvernare prosperă și stabilă!

St. Thomas Aquinas and the Jews in the 13th century

Abstract

The political relation between Christians and Jewish in the 13th century is not only relevant for the evolution of social Europe history, but also a delicate one. The intention of this study is not to establish juridical sentence. The purpose of the article is to reveal the singular intellectual view of Saint Thomas Aquinas about this question studying his writings, especially The Letter to Duchess of Brabant. His position was generated by his Christian identity and Aristotelian thought, both of them being the source of the modern politics.